Олександр Шаболдов

РЕЗУЛЬТАТИ СТАТИСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАГОЛОШУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ

Основні тенденції й закономірності акцентуаційної системи мови найчіткіше серед усіх морфологічних класів слів виявляються в іменниках.

У ході проведеного дослідження проаналізовано 2 843 іменники чоловічого роду. У роботі використовувалася поширена в світовому мовознавстві методика підрахунку наголошених складів від кінця слова, а не від початку. Ця методика проведення статистичного дослідження застосована в працях українського мовознавця С. Караванського, який називає наголос на останньому складі слова чоловічим, на передостанньому – жіночим, на третьому і четвертому від кінця складі – відповідно дактилічним і супердактилічним [1, с. 17].

Більшість іменників чоловічого роду характеризується нерухомим наголосом. Лиш у 18,1 % проаналізованих словоформ наявний рухомий наголос. Переважно це іменники з суфіксальною акцентуацією, яка переходить у непрямих відмінках і множині у флективну (*барвни́к – барвника́; бджоля́р – бджоляра́ – бджолярі́* тощо). Слова з суфіксальною акцентуацією серед іменників чоловічого роду з рухомим наголосом складають 68,42 %, решта – іменники з кореневою акцентуацією. У деяких іменниках із суфіксальною акцентуацією рухомий наголос переходить не тільки на флексію, але й на корінь (передусім у кличній формі) (*горобе́ць – горобця́ – горо́бче, жне́ць – женця́ – же́нче*).

Іменники чоловічого роду мають переважно чоловічий наголос, тобто акцентований останній склад слова (60,26 % від загальної кількості досліджених слів). Проте чималу частку (35,39 %) становлять і слова з жіночим наголосом. Кількість слів із дактилічним наголосом серед іменників чоловічого роду є дуже незначною (близько 4 %). Слова з префіксальним наголошуванням префікса *ви-* (*видобуток, видолинок, виробіток* тощо) і слово *жайворонок* характеризуються супердактилічним наголосом. Таких слів у мові менше 0,2 % від загальної кількості.

До іменників чоловічого роду з дактилічним типом наголосу належать передусім іменники з акцентованими префіксами *ви-, від-, до-*, які складають 28,3 % від загальної кількості іменників чоловічого роду з дактилічним наголосом. Та більшість таких іменників характеризується кореневою акцентуацією (62,5 %). До них належать як слова запозичені (*бундесвер, еліпсис*), так і слова, утворені за допомогою кількох суфіксів (*горщичок, дріб'язок, ґудзичок* та ін.)

Іменники чоловічого роду із жіночим типом наголосу утворюють досить велику групу. До них належать безсуфіксні двоскладові іменники з префіксами *ви-, від-, до-, без-*, а також *за-, па-, пра-*, що в більшості випадків функціонують із префіксальним наголосом, і *на-, над-, не-, об-, о-, перед-, пере-, під-, по-, при-, роз-*, які можуть мати як префіксальну, так і кореневу акцентуацію. Крім безсуфіксних іменників із префіксальним

наголосом, до іменників чоловічого роду з жіночим типом наголосу належить велика група іменників із кореневим наголошенням. Ці словоформи утворені за допомогою суфіксів *-іт, -оть*, зменшувальних суфіксів *-ик, -чик*, іменники з суфіксом *-ік (-ик)* на позначення певного фаху, *-тель,* суфіксом *-ець* на позначення національності тощо.

Із наголосом на першому складі суфікса функціонують похідні іменники на *-атор, -унок* (*фундатор, дарунок*), *-анин, -янин* (*полтавчанин, подолянин*), суфіксом подібності *-оїд* (*анероїд, антропоїд, монголоїд*). Значна кількість складних слів, які мають другий корінь *-лог* або *-граф*, функціонують із наголошеним інтерфіксом (*антрополог, астрограф, бактеріолог, бібліограф*).

Переважна ж більшість іменників чоловічого роду вживаються з чоловічим наголосом. До них належать похідні іменники із суфіксами *-ак (-як)* (*дончак, будяк*), *-аль* (*довгаль, носаль*), *-ань* (*бородань, головань*), *-ач* (*головач, готувач*), *-ій* (*крадій, палій*), *-іж* (*грабіж, свербіж*), *-чук* (*барчук, шевчук*), *-ун* (*вередун, коротун*), *-няк* (*вишняк, грушняк*), *-усь* (*дідусь, татусь*). У непрямих відмінках і множині ці іменники мають флективне наголошення.

Завжди з наголосом на останньому складі функціонують іменники, утворені за допомогою суфіксів *-іст, -іст, -ізм, -ант, -ент* (*авантюрист, автомобіліст, гуманізм, аспірант, абонент*). Переважно акцентованим є суфікс *-мент* (*абонемент, акомпанемент,* але *парла́мент*). Як наголошеним, так і ненаголошеним може бути суфікс *-ер (-єр)* (*граве́р, модельє́р*, але *до́кер*).

Отже, проведене статистичне дослідження особливостей наголошування іменників чоловічого роду засвідчило, що ці іменники функціонують переважно з чоловічим або жіночим типами наголосу, які характеризуються здебільшого нерухомістю.

Список використаних джерел:

1. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – К. : УКСП «Кобза», 1994. – 152 с.
2. Українська літературна вимова і наголос : словник-довідник / І. Р. Вихованець, С. Я. Єрмоленко, Н. М. Сологуб, Г. Х. Щербатюк / за ред. М. А. Жовтобрюха. – К. : Наукова думка, 1973. – 724 с.